

2-КАЗУС

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастури мустақил Ўзбекистон тарихида қабул қилинган норматив-ҳуқуқий жиҳатдан жамиятда ҳуқуқий маданиятни оширишга қаратилган дастлабки ҳужжатдир.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ–5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепцияси” бу борадаги ўзида замонавий ёндашувларни қамраб олган норматив-ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади.

Аҳолининг ҳуқуқий билимларини оширишга доир вазифаларга умумий тус берилиши, уларни амалга оширишнинг аниқ таъсирчан механизминини яратиш нуқтаи назаридан юқорида келтирилган икки норматив-ҳуқуқий ҳужжатни таҳлил этинг. Амалий мисоллар ёрдамида фикрингизни асосланг.

Таянч сўзлар: Давлат, ҳуқуқ, қонун, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият, шахс, жамият, демократия, сиёсат, норма.

Ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш, юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига риоя этиш, ҳуқуқий нормаларни бажариш, ҳуқуқий талабларни билиш ҳамда уларга ҳурмат билан муносабатда бўлишга оид барча масалалар кишиларнинг ҳуқуқий маданият даражасига боғлиқ. Жамиятнинг ҳуқуқий устқурмасида ҳуқуқий маданият ҳодисаси ҳуқуқий ҳаётнинг даражаси муҳим ўрин тутди.

Ҳуқуқий маданият бу кишиларнинг ҳуқуқий билим даражаси, ҳуқуққа нисбатан онгли муносабати, ҳуқуқни ҳурмат қилиши ва унга риоя қилишидир. Ҳуқуқий маданият жамият умумий маданиятининг узвий таркиби қисмидир.

Ҳуқуқий маданият халқимизнинг азалий миллий анъаналари, урф-одатлари, тили, дини, руҳиятига асосланган ҳолда адолат ва қонунийлик, инсонга юксак ҳурмат ва эътибор каби инсонпарварлик туйғуларини халқимизни онгига сингдиришга хизмат қилади. Шу сабабли кишиларнинг ҳуқуқий маданиятни юксалтириш ҳаётий зарурият ҳисобланади.

Аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва ҳуқуқий онгини юксалтириш, ҳуқуқий таълим ва маърифатни, жамиятда ҳуқуқий билимлар тартиботини тубдан яхшилаш, инсон ҳуқуқ ва эркинларига чуқур ҳурмат ва эҳтиромга асосланган муносабатни шакллантириш, одамларда қонунга итоат этиш, унга қатъий амал қилиш туйғусини қарор топтириш бугунги куннинг зарурий талабидир. Ҳуқуқий демократик давлат ва адолатли фуқаролик жамияти қуриш жараёнида, аввало, ҳар бир фуқаронинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини шакллантириб бориш асосий ва муҳим вазифа ҳисобланади. Ҳуқуқий давлат қуришнинг зарурий шarti – бу қонунларнинг сўзсиз бажарилишидир. Қонунларнинг бир хилда сўзсиз бажарилиши ҳар-бир шахснинг ўз вазифасига муносабати ва зиммасидаги масъулиятни ҳис қилишига боғлиқдир. Аввало ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятга берилган турлича таърифлар билан танишиб олсак мақсадга мувофиқ бўлади.

Ҳуқуқий онг – бу ижтимоий онгнинг шаклларида бири бўлиб, кишиларда ҳуқуққа, қонунчиликка, ҳуқуқ-тартиботга ва бошқа ҳуқуқий ҳодисаларга нисбатан бўлган ғоялар, ҳис-туйғулар, тасаввурлар йиғиндисидир.

Ҳукукий онгни мамлакат фуқароларининг ҳам амалдаги ҳуқуққа, юридик амалиётга, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари, мажбуриятларига, ҳам орзу қилинган ҳуқуққа ва бошқа ҳукукий ҳодисаларга муносабатини ифодаловчи ҳукукий сезгилар, ғоялар, баҳолар, тасаввурлар тизими сифатида таърифлаш ҳам мумкин. Демак, ҳукукий онг бу инсонларнинг ва уларнинг турли бирликларининг ҳамда бутун жамиятнинг амалдаги ҳуқуқ ва ҳукукий ҳодисаларга нисбатан қарашлари, ғоялари, тасаввурлари йиғиндисидир десак ҳам бўлади. Ҳукукий маданиятга берилган таърифларга кўра эса “Ҳукукий маданият деганда жамиятда қарор топган ҳукукий тизимнинг даражасини, халқнинг бу ҳуқуқ тизимидан хабардорлик даражасини, фуқароларнинг қонунга бўлган ҳурмати, ҳукукий нормаларнинг ижро этилиш даражаси, ҳуқуққа риоя қилмаганларга мурасасиз бўлиш, қонунга итоаткорлик даражасини тушунамиз”

Демак, юқоридагилардан хулоса қиладиган бўлсак, қабул қилинаётган қонунлар, ҳар қандай норматив-ҳукукий ҳужжатлар, ҳуқуқ соҳасида бўладиган ўзгаришлардан тўлиқ тарзда хабардор бўлиб, ўрганиб чиқилиши натижасида ҳукукий онг ва тушуниб етиб унга амал қилиниши эса ҳукукий маданиятни шакллантиради. Ҳукукий маданиятнинг юксак даражада бўлиши ҳукукий давлатнинг ўзига хос хусусиятидир. Бозор иқтисодиётини шакллантириш шароитида ҳукукий маданиятни ошириш муҳим вазифа саналади. Фуқароларнинг юксак ҳукукий онги ва ҳукукий фаоллиги маърифий жамиятда ҳуқуқ устуворлигининг, ҳукукий давлатнинг пойдеворидир. Фуқароларнинг ҳукукий онгини шакллантириш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, жиноятчиликка қарши курашишнинг зарурурий талабидир. Ҳақиқаттан ҳам шундай, ҳукукий иммунитет шаклланган шахсга ташқаридан кириб келадиган ёт ғоялар, қарашлар, қонунга хилоф хатти-ҳаракатлар ўз таъсирига эга бўлмай қолади. Ижтимоийлашув натижасида шахслар эзгулик ва адолат, инсон шаъни ва унинг топталиши ҳамда эркинлик ва қуллик каби қонуниятнинг мавжудлигини англаб идрок этишади. “Нима яхши-ю нима ёмонлигини” тушуниб етишда эса уларга айнан ҳукукий саводхонлик, ҳукукий етуклик ёрдам беради.

Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан сўнг аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини оширишга катта эътибор бериб келинмоқда. Жумладан, 1997 йил 29 августда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури” қабул қилинган эди. „Унда аҳоли ҳуқуқий маданият даражасининг оширилиши қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти ходимларининг билимдонлигига кўп жиҳатдан боғлиқлиги, ҳуқуқий маданиятнинг илмий асосларини тадқиқ этишни рағбатлантириш, ижтимоий-ҳуқуқий тадқиқотларни ташкил этиш ва бошқа масалалар ўз аксини топган¹”. Бироқ бугунги кунга келиб замон ўзгариши, фуқароларнинг фикр юритиш даражаси ўзгарганлиги сабабли ушбу миллий дастурни янгилаб бориш вазифаси қўйилмоқда. Бундан ташқари 2019 йил 9 январдаги “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги Президент фармони ва бошқа меъёрий – ҳуқуқий ҳужжатларнинг қабул қилинганлигини кўриш мумкин.

Демак, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 августдаги 466-I-сонли “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни яксалтириш миллий дастури тўғрисида”ги қарорида айтиб ўтилганидек жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастурини рўёбга чиқаришда тадбирлар режасини ишлаб чиқишлари кераклиги айтиб ўтилган. Вазирликлар, қўмиталар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, оммавий ахборот воситалари, жамоат бирлашмаларига, шу жумладан жамғармалар, иттифоқлар ва уюшмаларга ҳамда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига-ҳуқуқий таълим ва ҳуқуқий тарбиянинг турли шаклларида самарали фойдаланиш, аҳолининг турли ижтимоий гуруҳларига ҳуқуқий ёрдам олишда кўмаклашишлари ва тавсиялар берилиши таъминлашини белгилаб ўтилган эди. Шу қарор доирасида тасдиқланган Миллий дастур ишлаб чиқилганлиги. Ушбу Миллий дастурнинг мақсади аҳолининг барча қатламлари ҳуқуқий саводхонлигига эришишлик, юксак даражадаги ҳуқуқий онгга эга бўлишлари ҳамда ҳуқуқий билимларини кундалик ҳаётда қўллай олишлари учун ҳуқуқий маданиятни шакллантиришнинг кенг қамровли мунтазам тизимини яратишдан

¹ 1997 йил 29 августда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури”

иборат эди. Шу қуйидаги мақсадларга эришиш учун ҳуқуқий таълим ва ҳуқуқий тарбия тизимини такомиллаштириш, барча давлат органлари, мансабдор шахслар ва фуқароларнинг қонунга ҳамда ҳуқуққа ҳурмат билан муносабатда бўлишига, аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигини оширишга эришишни таъминлаш эди.

“Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” Миллий дастури доирасида фуқаро, жамият ва давлатнинг ўзаро муносабатларида аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва ижтимоий фаоллиги юксалтириш, фуқароларнинг ҳуқуқий таълими ва ҳуқуқий тарбиясини такомиллаштириш, давлат органлари ходимлари, мансабдор шахслар ва фуқароларнинг саводхонлигини ошириш, юридик кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ва ҳуқуқий маданиятни яксалтиришнинг илмий асосларни тадқиқ этиш борасида қилиниши керак бўлган масалалар белгилаб берилганлиги кўришимиз мумкин.

Шунга қарамай Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-5618-сонли Фармонида асосан “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” Концепцияси ишлаб чиқилди. Концепцияда таъкидланганидек, жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириб бориш қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунийликни мустаҳкамлашнинг энг муҳим шартларидан бири эканлиги айтиб ўтилган. Аммо охириги йилларда миллий ҳуқуқ тизимини тубдан ислоҳ қилиш, жамиятда ҳуқуқий маданиятни шакллантириш ҳамда малакали юридик кадрларни тайёрлаш борасида анча-мунча ишлар амалга оширилганлиги ҳамда жамиятда фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлиги даражасини оширишга тўсқинлик қилувчи бир қатор муаммо ва камчиликлар сақланиб қолганлиги концепциянинг умумий қоидаларида санаб ўтилган.

Булар, жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш ишлари тизимли ва узвий ташкил этилмаганлиги, оилада, маҳаллада, таълим муассасаларида ва ташкилотларда ҳуқуқий ахборотларни етказишнинг таъсирчан механизми йўқлиги. Шахсий манфаатлар ҳамда жамият

манфаатлари ўртасидаги мувозанатни таъминлаш ҳоялари аҳоли, айниқса, давлат хизматчилари онгига етарли даражада сингдирилмаётганлиги;

Таълим тизимида таълим жараёнлари ҳуқуқий тарбия билан уйғунлаштириб олиб борилмаётганлиги, аҳоли, айниқса, ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини шакллантиришда ўзбек халқининг тарихи, дини, урф-одатлари, миллий қадриятларига таянилмаётганлиги;

Ёшларнинг ҳуқуқий тарбиясига салбий таъсир кўрсатувчи омилларга нисбатан ҳуқуқий иммунитетни шакллантиришнинг аниқ бир мақсадли чоратadbирлари белгиланмаганлиги;

Ҳуқуқий тadbирлар ҳамон анъанавий усулларда, оддий учрашувларни ўтказиш йўли билан амалга оширилаётганлиги, бу борада тарғиботнинг инновацион усулларида, шу жумладан, веб-технологиялардан фойдаланилмаётганлиги, ҳуқуқий йўналишдаги веб-сайтлар етарли эмаслиги;

Ҳуқуқий саводхонликни оширишга қаратилган лойиҳаларни рағбатлантиришнинг ҳуқуқий механизмлари мавжуд эмаслиги, бу борада тadbирлар номигагина ташкил этилаётганлиги, ҳуқуқий билимларни юксалтириш бўйича ҳуқуқий адабиётларни чоп этиш ва тарқатиш, илмий изланишларни олиб бориш ишлари самарасиз эканлиги таъкидланган. Бу бари ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда мавжуд муаммо ва камчиликлар **«Юксак ҳуқуқий маданият — мамлакат тараққиёти кафолати»** деган ҳоя билан Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш концепциясини қабул қилиш ва амалга ошириш кераклиги айтиб ўтилгандир.

Концепцияда Қуйидагилар жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг асосий вазифалари этиб белгилаб қўйилди:

Аҳолига мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар, қабул қилинаётган қонун ҳужжатлари ва давлат дастурларининг мазмун ва моҳиятларини изчил етказиш тизимини шакллантириш, фуқаролар онгида **«Жамиятда қонунга ҳурмат руҳини қарор топтириш — демократик ҳуқуқий давлат қуришнинг гаровидир!»** деган ҳаётий ҳояни сингдириш;

жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда, энг аввало, таълим-тарбиянинг тизимли ва узвий равишда олиб борилишига

алоҳида эътибор қаратиш, мактабгача таълим тизимидан бошлаб, аҳолининг барча қатламларига ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни сингдириш, **шахсий манфаатлар ҳамда жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни сақлаш ғояларини** тарғиб қилиш;

ёш авлод онгига ҳуқуқ ва бурч, ҳалоллик ва поклик тушунчаларини ҳамда одоб-ахлоқ нормаларини чуқур сингдириб бориш, Конституциянинг муҳим жиҳатларини уларга болалигидан бошлаб ўргатиб бориш;

Ушбу чора-тадбирларни амалга ошириш, амалга ошириш муддатлари ва унга маъсул шахсларни белгилаш мақсадида Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш концепциясининг 2019 йилда самарали амалга ошириш бўйича “Йўл харитаси” ишлаб чиқилди. Ушбу “Йўл харитаси” барча қилинадиган вазифалар белгилаб қўйилган.

Хулоса қилиб айтганда, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият босқичма- босқич шаклланиб борадиган жараён ҳисобланади. Ҳуқуқий маданиятнинг юксалиши эса қонунга итоат туйғусини ривожланишига олиб келди. Ҳозирги кунда мазкур масала давлат сиёсати даражасига кўтарилмоқда, шу мақсадда фуқароларнинг ҳуқуқий онги, ҳуқуқий маданияти, таълим-тарбияси, ҳуқуқий саводхонлигини янада юксалтириш, ёшларнинг ҳуқуқ соҳасига бўлган қизиқишларини ошириш, уларни ҳуқуқий жиҳатдан етук ва баркамол авлод этиб тарбиялаш асосий мақсад ва муддаолардан бири ҳисобланади. Жамиятда ўз ҳақ-ҳуқуқини биладиган ва қонун-қоидаларга оғишмай амал қиладиган фуқаролар ҳуқуқий давлатнинг пойдеворидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Профессор Х.Т.Одилқориевнинг “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” *(иккинчи нашр)* ўқув қўлланмаси. Тошкент “Ўзбекистон файласувлари миллий жамияти нашриёти” 2010 й
2. Профессор Х.Т.Одилқориевнинг “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” дарслик. Тошкент “Адолат” 2018 й
3. Ш.А.Сайдуллаевнинг “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” дарслик. Тошкент ТДЮУ 2018 й
4. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастури
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ-5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепцияси”

Фойдаланилган веб сайтлар:

1. www.lex.uz